

PSICHOLOGINIŲ IR KLINIKINIŲ YPATUMŲ, SUSIJUSIŲ SU TĖVYSTĖS ĮGŪDŽIAIS, VERTINIMO PERSPEKTYVA

Gintaras Butkus

Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos

Raktažodžiai: vaiko interesai, lojalumo konfliktas, pozityvios ir negatyvios tėvystės įgūdžiai.

Santrauka

Straipsnyje analizuojama teismų praktika skirti psichologijos ekspertizes vaikams, kai teismas turi išspręsti šalių ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Ekspertai suteikia naudingų žinių apie vaiko gebėjimą savarankiškai priimti sprendimus, suprasti savo valią ir laisvai ją išreikšti, diferencijuojant nuo įtaigumo ir galimo poveikio. Tokių ekspertizių nepakanka, kai vaiko noras komplikuoatas subjektyviai išgyvenamo lojalumo konflikto arba teismams praverstų specialios žinios dėl vaiko interesų psichologinės dalies. Literatūros ir praktinės veiklos analizės pagrindu keltume prielaidą, kad psichologinio vertinimo objektas turėtų būti pozityvios tėvystės įgūdžiai, orientuoti į aktualius vaiko raidos tarpsnio poreikius ir užduotis, bendrą intelektualinį, emocinį ir socialinį vaiko stimuliaciją, besiformuojančios vaiko asmenybės unikalius gebėjimus ir individualius ypatumus. Tuo tarpu negatyvios tėvystės įgūdžiai, dėl kurių didelės tikimybės psichologinė žala vaiko interesams, galėtų būti atskleisti tėvų konfliktiškumo, įtraukiant vaiką, neadekvačių lūkesčių vaiko atžvilgiu ir tėvų asocialios elgesio motyvacijos kokybiniu vertinimu.

Įvadas

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, per paskutinius penkerius metus 0-17 m. amžiaus vaikų, likusių po ištuokos su vienu iš tėvų, skaičius svyravo nuo maksimalaus 7429 (2014 m.) iki minimalaus 6529 (2017 m.). Tuo tarpu atliktų kompleksinių teismo psichologijos ir psichiatrijos ekspertizių skaičius ginčiuose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo per tą patį laikotarpį keitėsi nuo minimalaus 28 (2013 m.) iki 52 (2017 m.). Tokiu būdu ekspertinių tyrimų skaičius padidėjo kone dvigubai, kai bendras po skyrybų su vienu iš tėvų likusių vaikų skaičius sumažėjo apie 12 % ir paskutiniaisiais metais siekė 0,8 % nuo visų skyrybų situacijoje

atsidūrusių vaikų skaičiaus. Stokojant duomenų, koks vaikų skaičius lieka su vienu iš tėvų be teisminių ginčų Lietuvoje, galima pasinaudoti J. B. Kelly (1) pranešimu, kad JAV apie 60 % išsiskiriančių šeimų savarankiškai ar su plačiai išplėto specializuotų teikiamos pagalbos tinklo dėka sugeba išspręsti vaikų globos klausimus be teismo nagrinėjimo. Likusieji 40 % ginčus sprendžia per teismus, kurie savo ruožtu beveik visais atvejais skiria ekspertizes, ir 75 % visų atvejų teismai remiasi ekspertine išvada. Jei Lietuvos statistika būtų panaši, tuomet 2017 m. VTPT prie SAM per metus būtų atlikusi ne 52, o 2611 ekspertizių, t. y. 5 kartus daugiau. Viena iš galimų menko ekspertinio indėlio priežasčių ta, kad šiuo metu Lietuvoje yra susiformavusi teismų praktika skirti psichologijos ir psichiatrijos ekspertizes tik vaikams, kad ekspertai suteiktų naudingų žinių apie vaiko gebėjimą savarankiškai priimti sprendimus, suprasti savo valią ir laisvai ją išreikšti, diferencijuojant nuo įtaigumo ir galimo poveikio. Savo ruožtu ekspertai iki šiol negalėjo pateikti teismams savo paslaugos vertinti ir pačius tėvus, koncentruojantis į tėvystės požymius, svarbius vaiko interesų aspektu. Kuo vaikas mažesnis, tuo jo interesų kriterijus yra svarbesnis, todėl teismams itin praverstų specialios žinios dėl vaiko interesų psichologinės ir psichikos sveikatos dalies. M. J. Ackerman (2) pateikia duomenis, kad JAV vidutinė apatinė amžiaus riba, kai vaiko išreikšta valia dėl globėjo pasirinkimo tampa lemianti – 15,1 metų. Žemiau šios ribos vaiko interesų ir tai, kad gali turėti įtakos geriausiems interesams vertinimas yra esminė teismo nagrinėjimo ašis. Teismai, gavę ekspertų išvadas, kad vaiko noras komplikuoatas subjektyviai išgyvenamo lojalumo konflikto, todėl tolimesnis vertimas vaiką rinktis vieną iš tėvų, atsisakant kito, jį psichologiškai traumuoja antrą kartą.

Straipsnio problematis klausimas – kokias naudingas žinias apie tėvystės įgūdžius galėtų suteikti psichologai ir psichiatrijai ekspertai teismams, vertinant geriausius vaiko interesus?

Tyrimo tikslas: išskirti tėvystės įgūdžių, aktualių psichologiniu vaiko interesų ir psichikos sveikatos aspektu, esminius kriterijus.

Tyrimo medžiaga ir metodas

Tyrimo tikslu išanalizuota teisinė ir psichologinė literatūra vaiko interesų klausimais, atlikta lyginamoji analizė pozityvios ir neigiamos tėvystės vertinimo aspektu.

Vienas svarbiausių dokumentų, ginantis žmogaus teises, yra Europos Žmogaus Teisių Konvencija, prie kurios Lietuva prisijungė 1995 metais ir ją ratifikavusi pripažino Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisdikciją visose bylose, susijusiose su šios Konvencijos aiškinimu ir taikymu. Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta pagarba asmens šeimos gyvenimui, nustatant valstybės pareigą elgtis taip, kad būtų užtikrinta normali šeimos ryšių apsauga – šeimos iširimo atveju vaikai išsaugotų šeimos ryšius su abiem tėvais, nebūtų pažeidžiamas vaiko identiškas. Nors Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija nepateikia vaiko identiškumo sampratos, tačiau U. Kilkelly (3), remdamasis 7 ir 8 straipsnių lingvistine analize, tarp šešių vaiko identiškumą sudarančių elementų išskiria vaiko teisę į šeimos ryšius, ir šiam elementui visuotinai pritariama, laikant vienu iš svarbiausių. Tokiu būdu demokratinėje visuomenėje teisė privalo atlikti saugiklio, užtikrinančio vaiko apsaugą nuo žalingų tėvų santykių iširimo padarinių funkciją, todėl įstatymais pirmiausia įtvirtinama teisė bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) ir šios teisės realizavimo mechanizmų užtikrinimas, šalinančių bet kokią galimybę pasinaudoti vaiku tėvams sprendžiant tarpusavio ginčus. Teisėje keliamas uždavinys identifikuoti atvejus, kada vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) ar analogiškos tėvo (motinos) teisės realizavimas nesutampa su vaiko interesais.

Kiekvienu atveju valstybės nacionaliniam teismui tenka pareiga nustatyti balansą tarp vaiko teisės į šeimos ryšių užtikrinimą ir atitikimą jo geriausiems interesams augti saugioje aplinkoje bei tėvų teisės bendrauti su savo vaikais. Remdamiesi Europos Žmogaus Teisių Teismo bylų praktika teisininkai išskiria kelis esminius vaiko interesų kriterijus: vaiko norai, jeigu vaikas jau yra tokio amžiaus ir brandos kai gali išreikšti savo norus; fizinė ir psichinė tėvų sveikata; susiklostę glaudūs tarpusavio santykiai tarp vaiko ir jo tėvų ar kitų giminaičių; įrodymai, patvirtinantys, kad tėvas (motina) vartoja alkoholį, narkotikus, linkęs (-usi) smurtauti (4).

Lietuvos teisės specialistai Europos teisinės šeimos doktrinos reikšmės ir taikymo galimybės vaiko gyvenamosios vietos nustatymo institute tam tikrą disonansą išvelgia tik teisinių kategorijų aspektu - daugelio Vakarų Europos valstybių teisinėse sistemose tėvo (motinos) teisinis ryšys su vaiku apibrėžiamas teisės į vaiko globą teisine kategorija, kuri neturi atitikmens Lietuvos teisėje: teisės į vaiko globą apima visumą tėvystės teisių vaiko auginimo srityje, įskaitant teisę į vaiko pagalbą ir pajamas, taip pat teisę koreguoti vaiko

veiklą ir priimti sprendimus, susijusius su vaiko priežiūra, ugdymu, sveikata bei religija (5). Tėvams gyvenant skyrium ir buvusius bendrus globos ginčus sprendžiant teisme, šis gali nuspręsti, kad geriausi vaiko interesai reikalauja, jog vienam ar kitam iš tėvų būtų suteiktos teisės į vienasmenę vaiko globą. Kita vertus, teismas gali konstatuoti, kad toks tėvų valdžios sutelkimas vienam iš tėvų yra neteisingas, ir padalyti bendrą vaiko globos teisių sumą, nustatydamas, kokias konkrečias teises gali įgyvendinti kiekvienas iš tėvų. Todėl atsirado globos skyrimas į teisinę ir fizinę, kai pirmąją globą skiria vienam iš tėvų arba ją padalija, o antrąją – tik vienam (atskirais atvejais – tretiesiems asmenims, dažniausiai vaiko giminaičiams), kitam palikdami bendravimo teisę, kuri teismų praktikoje apibūdinama kaip ribota vaiko globos rūšis. Pastaruoju metu Vakarų Europos valstybių teisinėse sistemose įsigali bendros vaiko globos modelis, sąlygotas pasikeitusio supratimo apie kritinę abiejų tėvų dalyvavimo reikšmę vaiko auklėjimo ir globojimo procese: tėvų ginčai pakeitė savo pobūdį, transformuodamiesi į ginčus dėl fizinės globos ir teisės bendrauti (5). Tuo tarpu Lietuvos teisė nesieja tėvų valdžios instituto su vaiko gyvenamąja vieta, įtvirtindama lygias tėvo ir motinos teises ir pareigas savo vaikams. Tėvams gyvenant skyrium, vaikas gali gyventi tik su vienu iš tėvų, bet tai neturi jokios įtakos antrojo tėvo asmeninėms teisėms ir pareigoms vaiko atžvilgiu – jų apimtis išlieka tokia pati, kaip ir bendro abiejų tėvų gyvenimo atveju. Kita vertus, realiai didžioji dalis atsakomybės už vaiko auginimą tenka tam, su kuriuo lieka gyventi vaikas, o atskirai gyvenančiam – geriausiu atveju lieka galimybė tenkintis bendravimu su vaiku. Tokiu būdu teisiniai įpareigojimai išsaugoti vaiko ryšius su abiem tėvais aktualūs ir Lietuvoje, nepaisant gražios teisinės anotacijos.

Apibendrinus teisinius vaiko gyvenamosios vietos nustatymo pagrindus, esant ginčui tarp skyrium gyvenančių tėvų, galima konstatuoti, kad, nepaisant tam tikrų skirtumų su vaiko globos teisine koncepcija, taikytini analogiški vaiko interesų kriterijai. Psichologiniu ir psichikos sveikatos aspektu svarbiausiu kriterijumi laikytini tamprūs ryšiai su tėvais, todėl kenkimas vaiko santykiui su kiekvienu iš tėvų teisiškai vertinamas kaip tiesioginis kenkimas vaiko interesams. Kitas svarbus kriterijus – saugi ir vaiką palaiškanti aplinka, - kuris ne tik padeda vaikui atlaikyti vieno iš tėvų atsiskyrimą, apsaugo nuo susvetimėjimo, bet ir sudaro sąlygas sveikai vystytis, laisvai ugdyti ir reikšti savo pažiūras. Šio kriterijaus realizavimui itin svarbu įvertinti tėvų pastangas bei galimybes įgyvendinti tėvų valdžią, įvertinti tėvų būdo savybes, sugebėjimą atsižvelgti į vaiko dvasinius, psichologinius, kultūrinius, moralinius poreikius. Kaip šie teisininkų išskirti esminiai kriterijai realizuojami Vakarų šalių (JK, JAV) ekspertų praktikoje?

Specializuotos teismo psichologijos ir psichiatrijos literatūros analizės pagrindu galima išskirti dvi ekspertinio vaikų globos nustatymo kryptis. Pirmoji naudoja tradicinį klinikinį metodą, kurio pagrindu nustatomi šeimos narių individualūs psichologiniai ypatumai ir psichikos sveikatos būklė (6). Atlikus tyrimą, metodikų duomenys “adresuojami” geriausių vaiko interesų modelio pagrindimui. M. J. Ackerman (2) nurodo, kad kiekvienas vaikas turi būti ištirtas D. Wechslerio intelekto, vaikų apersepcijos (CAT), teminiu apersepcijos (TAT) arba H. Rorschacho, pasiekimų, neužbaigtų sakinių testais ir Bricklino santykių suvokimo skalėmis (PORT). Kiekvienas tėvas tiriamas Minesotos daugiaprofiliniu asmenybės (MMPI/MMPI-2), Milono klinikiu (MCMI-II/MCMI-III/MCMI-IV) klausimynais, H. Rorschacho, D. Wechslerio intelekto, teminiu apersepcijos (TAT) testais. Panašus ir psichiatriinio ekspertinio darbo algoritmas: nustatyti psichikos ir elegesio sutrikimo simptomai konvertuojami į vaiko interesų pažeidimo rizikos aprašą. Tačiau psichologiniai testai iš esmės skirti psichopatologijos, o ne tėvystės ypatumų atskleidimui, todėl testų rezultatų inkorporavimas į globos nustatymo pagrindus dažnai sukelia pagrįstų ginčų tarp skirtingų pusių teisme. Tuo tarpu kita ekspertinio vertinimo kryptis orientuojasi į keturių psichologinių konstrukčių aprašymą (7). Pirmas jų – kiekvieno iš tėvų tėvystės įgūdžių santykinės galios ir sunkumai. Tėvystės įgūdžiai apima tai, ką globos davėjas supranta, tiki, žino, daro, geba pritaikyti vaiko auginimui. Kartu vertinama ir tėvų emocinės šilumos geba, sugebėjimas palaikyti vaiką, tėvo bendravimo priderinimas prie vaiko amžiaus, adekvati pagal vaiko amžių priežiūra, saugumo užtikrinimas, efektyvios disciplinos taikymas, motyvacija palaikyti vaiko ryšius su kitu iš tėvų (8). Antras konstruktas – tai vaiko poreikiai ir gebėjimai. Apima kognityvinių ypatumų, emocinių reikmių, ekspresyvumo, komunikavimo, artumo ir saugumo su kiekvienu iš tėvų aprašymą. Kartu vertinamas vaiko rutinos, laiko, separacijos, skyrybų, kiekvieno iš tėvų suvokimas. Taip pat gali būti nustatomi kiti svarbūs faktoriai: temperamentas, specialūs poreikiai, santykiai su bendraamžiais, vaiko norai. Trečią konstrukta sudaro tėvystės įgūdžių ir vaiko norų bei gebėjimų atitikimas. Atitikimo koncepcija kilo iš ankstyvosios vaikystės studijų apie suderinamumą tarp vaiko temperamento ir vaiko aplinkos (9). Pagrindinė idėja – vaiko prigimtinis temperamentas abipusiai sąveikauja su tėvų gebėjimais ir tokiu būdu vienas kitą paveikia, ir šį reiškinį tyrėjai pavadino geru atitikimu. Atitikimo deficitas susiformuoja tuomet, kai vaiko temperamentas nėra priimamas. Vertinant vaiko globos nustatymo psichologinius pagrindus, analizuojama, kokių tėvams įgūdžių reikia, kad vaiko poreikiai nenukentėtų. Deficitas reikštų vaiko deprivaciją. Ypatingas dėmesys skiriamas specialiųjų vaiko poreikių ir gebėjimų suderina-

mumui su tėvų disponuojamais įgūdžiais. Taip pat vertinamas tėvų lūkesčių atitikimas vaiko gebėjimams ir amžiaus galimybėms. Ketvirtas konstruktas apima tėvų tarpusavio santykius. Tėvų gebėjimo kooperuotis svarba empiriškai pagrįsta tyrimais, kuriais nustatyta stipri teigiama koreliacija tarp tėvų tarpusavio konflikto ir blogo vaiko prisitaikymo prie tėvų skyrybų. Tuo tarpu tėvų gebėjimas kooperuotis, kurio pagrindu tėvai motyvuoti palaikyti vaiko ryšį su kitu iš tėvų – labai svarbi žinia teismui, sprendžiant vaiko globos priskyrimo klausimą (7).

Atsižvelgiant į tėvų tarpusavio santykio išskirtinę svarbą, grindžiamą teisiniu įpareigojimu, kad vaikai turi būti apsaugoti nuo konfliktais sukeltos žalos jų gerovei, teismo psichologijoje šiai temai taip pat padidintas dėmesys, tarp jų ir įvairiais empiriniais tyrimais. Vieni jų atskleidžia, kad tėvų konfliktas skyrybų kontekste neišvengiamas (1). Konfliktas paprastai išblėsta per 2-3 metus po skyrybų. Apie 25-30 % tėvų po skyrybų pajėgūs bendradarbiauti tėvų pareigų atlikimo klausimais: gali derinti planus vaiko atžvilgiu, pademonstruoti lankstumą, komunikuoti žiniomis apie vaiką, koordinuoti bendrus veiksmus. Daugiau kaip pusė išsiskyrusių savo funkcijas atlieka lygiagrečiai, nebendradarbiaudami, bet ir nekliudydami vienas kitam dėl bendravimo su vaiku ir jo auklėjimo. Tokia tėvų santykių būklė nėra vertinama kaip rizikos veiksnys su sąlyga, jei abiejų tėvų auklėjimas adekvatus. Tuo tarpu 8-12 % tėvų net po 2-3 metų nuo skyrybų išlaiko aukštą konfliktiškumą, dėl kurio nesugeba rasti kompromiso vaiko auklėjimo ir pareigų atlikimo klausimais. Tokių tėvų tarpusavio santykiai primena karinius veiksmus, o vaikas – karo tikslą ir instrumentą, karo stebėtoją ir dalyvį. Dėl tokių santykių vaikas patiria pačias sunkiausias skyrybų pasekmes. Aprašomi aukšto konfliktiškumo šeimų požymiai: tėvų ambivalentiškas santykis į santuokos nutraukimą, išreikšti asmenybiniai ir/ar psichopatologiniai tėvų ypatumai (dažniausiai – asmenybės sutrikimai ir problemos su alkoholine priklausomybe), aukštas nepasitikėjimo vienas kitu lygis, verbalinė ir fizinė agresija, ilgi teisminiai ginčai dėl vaiko auklėjimo tvarkos. Tėvai nepajėgūs sutelkti dėmesį į vaiko poreikius, atsiribojant nuo savo pačių problemų, komplikuoja vaiko vidinę būklę, užkraudami savo emocinę pykčio ir nepasitenkinimo našta. Ginčas dėl globos tampa nauja jų tarpusavio santykių forma. K. B. Garrity ir M. A. Baris (10) aprašė penkių sunkumo laipsnių tėvų tarpusavio konfliktą. Tėvai su minimaliu konfliktiškumo laipsniu sugeba atskirti savo rūpesčius nuo vaiko rūpesčių, pripažįsta kito iš tėvų svarbą su vaiku, priima kitą kaip pakankamai kompetentingą auklėjimo klausimais, sugeba su kitu kooperuotis, kontroliuoja savo neigiamas emocijas kito atžvilgiu, konfliktą sprendžia panaudodami socialiai priimtinius nepasitenkinimo parodymo būdus. Tėvai su nuosaikiu konfliktiškumo laips-

niu kitą iš tėvų vertina kaip nepakankamai kompetentingą, pykstasi vaiko akivaizdoje, pasitaiko bandymų įtraukti vaiką į konfliktą, vaizduojant kitą juodomis spalvomis bei bandant su vaiku sudaryti priešišką kitam koaliciją. Tėvai su vidutiniu konfliktiškumo laipsniu dažnai pykstasi, nevengdami žodinių įžeidimų, bet be fizinės agresijos, bando apriboti kito bendravimą su vaiku, siekia visiškai įtraukti vaiką į konfliktą, ieško kito kaltės ir savo teisybės teismuose. Tėvai su ryškiu konfliktiškumo laipsniu tarpusavio santykius laiko itin priešiškus, kurių fone dažnai būna grasinimų fizine agresija, vaikai gali būti slepiami arba paimamai be kito žinios, teisminiai ginčai itin ilgai užtrunkantys ir visiškai nekonstruktivūs, su vaiku siekiama agresyvios karinio tipo koalicijos. Vaikui, įtrauktam į tokį konfliktą, kyla reali žalos psichikos sveikatai ir asmenybės formavimuisi grėsmė. Tėvai su maksimaliu konfliktiškumo laipsniu savo agresiją realizuoja fiziniu, seksualiniu smurtu, paprastai jiems būdingi psychopatiniai bruožai, asociali elgesio motyvacija.

Teismai iš ekspertų gali tikėtis ir kitų specialiųjų žinių: kokia tėvų-vaiko santykių prigimtis, kokie specialieji vaiko poreikiai, kokios aplinkybės gali demonstruoti, kad vienas iš tėvų sabotuoja vaiko santykius su kitu. Todėl net ir tais atvejais, kai vaiko branda leidžia jam laisvai išreikšti savo valią, svarbu išaiškinti geriausių vaiko interesų psichologinius ir psichikos sveikatos pagrindus.

Specializuotoje teismo psichologijos literatūroje taip pat nurodoma, kad teikiant ekspertines išvadas teismams, būtina ištirti ir aprašyti (jei nėra, pažymėti) septynias aplinkybes, kuriomis grindžiami anksčiau aprašyti keturi psichologiniai konstruktai (7). Pirmoji jų susijusi su vaiko prisitaikymu prie tėvų skyrybų, atsižvelgiant į jo amžiaus galimybes ir individualius ypatumus. Longitudinis daugiau kaip šimto atvejų tyrimas atskleidė, kad didžioji dalis vaikų turi adaptacijos problemų, net po kelių tėvų skyrybos metų išliko didesnė rizika, ypač jei vaikai buvo įtraukti į konfliktą socialinių, emocinių ir akademinų problemų, lyginant su neišsiskyrusių šeimų vaikų imtimi. Kita svarbi aplinkybė – tėvų planai su vizitacijos tvarkaraščiu, kuriame konkrečiai atskleistas pasimatymų metinis grafikas, įskaitant šventines dienas ir atostogas. Taip pat pateikiamas planas, kaip bendrai sprendžiami vaiko aprūpinimo, sveikatos, ugdymo, religijos klausimai. Dar viena aplinkybė – tai tėvų psichikos sveikatos problemos. Svarbu aprašyti ne pačias ligas, bet kaip ligos sukeltos problemos gali paveikti gerą atitiktį: pavyzdžiui, stresinis ilgalaikių stacionarizavimų poveikis arba ligų sukelti socialinio palaikymo apribojimai. Tai pat reiktų ištirti tėvų piktnaudžiavimo psichoaktyviosiomis medžiagomis faktus. Empiriniai tyrimai atskleidžia, kad tėvų piktnaudžiavimo atvejais vaikams didėja išveikų ar nerimo ir depresijos pasireiškimo tikimybė, taip pat akademiniai sunkumai ar

elgesio problemos mokykloje, taip pat tikėtinas analogiškas piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis. Dėl tėvų piktnaudžiavimo gali nukentėti ir disciplinos nuoseklumas, dėmesys kasdieniams vaiko poreikiams (pavyzdžiui, rūbų švara), emocinis palaikymas. Jei piktnaudžiavimas susijęs su psichikos sutrikimu ar socialiniais stresoriais (bedarbystė, skurdas), tuomet didėja tėvystės deficito rizika ir išauga vaiko interesų pažeidimo rizika, taip pat menkėja susilaikymo nuo medžiagų vartojimo galimybė. Dar viena ekspertinio tyrimo aplinkybė – vaiko elgesio problemos, kurių požymių gausa, specifiskumas ir stabilumas paprastai rodo fizinės, seksualinės ar emocinės prievartos riziką arba vaikų apleistumą. Tikėtinas šaltinis – tėvai arba bet kas kitas globėjo/priziūrėtojo rolėje. JAV Ligų kontrolės ir prevencijos centro duomenimis (2014), tarp vaikų su elgesio sutrikimais dominavo fizinio smurto trauminė patirtis – 28,3 %. 14,8 % buvo patyrę emocinį atstūmimą. 10,6 % - emocinį smurtą. 9,9 % - fizinę nepriežiūrą. 1-2 % - seksualinį smurtą. Pateikiami duomenys, kad tarp ekspertinių atvejų globos sprendimo klausimais 25-33 % stebėtos vaiko elgesio problemos. Būtina atsižvelgti ir į tėvų tarpusavio smurto atvejus, kurie paprastai reiškia vaiko įtraukimą kaip smurto liudytoją, ir tai sąlygoja vaiko nuotaikos, elgesio sutrikimą, sveikatos pablogėjimą, kognityvinius sunkumus, akademinės problemas (1). Atsižvelgtina ir į tėvo/motinos susvetimėjimo sindromą, kai vaikas atsisako matytis su kitu iš tėvų, net jei iš kitos pusės nėra jokios priešiškos reakcijos. R. A. Gardneris (11) tokį sindromą interpretuoja kaip įslaptintos priešiškos koalicijos su vaiku prieš kitą iš tėvų išraišką.

Išvados

1. Teismams sprendžiant vaiko geriausių interesų klausimą, teismo psichologijos ir psichiatrijos ekspertizės objektas turėtų būti tėvystės įgūdžių pobūdis ir turinys, atsižvelgiant į galimas rizikas vaiko interesų gerovei.

2. Pozityvios tėvystės įgūdžių pagrindą sudaro tėvų geroji atitiktis aktualiems vaiko raidos tarpsnio poreikiams ir užduotims, bendram intelektinam, emociniam ir socialiniam vaiko stimuliavimui, besiformuojančios vaiko asmenybės unikaliems gebėjimams ir individualiems ypatumams.

3. Negatyviai tėvystei būdinga sutrikusi atitiktis, kurios pagrindu galima konstatuoti, kad tikėtina žalos psichikos sveikatai rizika: vaikas įtraukiamas į tėvų išreikšto laipsnio konfliktinius santykius, jo atžvilgiu keliami neadekvatūs ir dažnai savanaudiški lūkesčiai, vaiko elgesys skatinamas ar modeliuojamas pagal ydingo tėvų elgesio pavyzdį.

Literatūra

1. Kelly JB. Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research. Journal of the American

- Academy of Child Psychiatry 2000; 39: 963-973.
<https://doi.org/10.1097/00004583-200008000-00007>
2. Ackerman MJ. Essentials of Forensic Psychological Assessment 2nd edition. Wiley, NY, 2010.
 3. Kilkelly U. The best of both worlds for children's rights? Interpreting the European Convention on Human Rights in the Light of the UN Convention on the Rights of the Child. Human Rights Quarterly 2001; 23 (2): 308-326.
<https://doi.org/10.1353/hrq.2001.0019>
 4. Benetytė V. Ar skyrium gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku reguliavimas Lietuvoje nepažeidžia EŽTK 8 str.? VDU, 2011.
 5. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2006.
 6. Ellis E. Child custody evaluations: ed. Jackson R. Learning forensic assessments. Routledge, NY, 2008; 417-448.
 7. Zibbel RA, Fuhrmann G. Child custody evaluations: ed. Jackson R, Roesch R. Learning forensics assessment, research and practice, 2nd edition. Routledge, NY, 2016; 391-412.
 8. Rohrbaugh JB. A comprehensive guide to child custody evaluations: mental health and legal perspectives. Springer, 2008.
<https://doi.org/10.1007/978-0-387-71894-1>
 9. Chess S, Thomas A. Temperament: theory and practice. Brunner, Mazel, INC, NY, 1996.
 10. Garrity CB, Baris MA. Caught in the middle: protecting the children of high-conflict divorce. Jossey-Bass, San-Francisco, 1994.
 11. Gardner RA. The parental alienation syndrome, 2nd edition. CreativeTherapeutics, NY, 1998.

AN ASSESSMENT OF PSYCHOLOGICAL AND CLINICAL PECULIARITIES RELATING TO PARENTING SKILLS

G. Butkus

Key words: child's interests, loyalty conflict, positive and negative parenting skills.

Summary

At present, Lithuania has developed a judicial practice providing a forensic assessment for minors in cases where the court has to determine the question of child's residence. Experts give useful insights into child's ability to make decisions independently, to understand their will and express it freely while differentiating it from suggestibility and potential influence. Such forensic assessment is not sufficient when child's desire is further complicated by experiencing a loyalty conflict subjectively or when courts would benefit from the special knowledge about the child's interests. On the basis of the analysis of literature and practice, we can assume that the subject of psychological assessment should be positive parenting skills aimed at child's needs and goals at the relevant development stage, the general intellectual, emotional and social stimulation of the child, the unique abilities and individual peculiarities of the child's developing personality. Meanwhile, the negative parenting skills having the potential for a psychological harm to the best interests of the child can be revealed by a qualitative assessment of parental conflicts involving a child, inadequate expectations of the child and motives for parents' asocial behaviour.

Correspondence to: gintaras.butkus@vtpt.lt

Gauta 2018-10-02